

УДК 373 . 3 : 81 ' 42 (477) Сухомлинський

ГРОНА Наталія Вікторівна –

доктор педагогічних наук,

викладач вищої категорії, викладач-методист

Прилуцького гуманітарно-педагогічного коледжу ім. І. Я. Франка

e-mail: natashagrana@ukr.net

АКТУАЛІЗАЦІЯ ІДЕЙ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО У ФОРМУВАННІ ТЕКСТОТВОРЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Глибокі суспільні трансформації, пов'язані з інтегруванням у світовий освітній та інформаційний простір, змінами суспільних запитів, утвердженням нових ціннісних вимірів вимагають комплексної і глибокої модернізації змісту та технологій навчання мови у світлі педагогічної інноватики. Тому з'являються нові підходи до формування комунікативно компетентної особистості школяра, інноваційно-педагогічні технології, а головне – змінюється підготовка сучасного вчителя, здатного фаховою майстерністю, власним прикладом і переконливим словом впливати на учнів. У цьому зв'язку набуває актуальності питання взаємопов'язаного розвитку двох суб'єктів навчально-виховного процесу – учня і вчителя у світлі компетентнісної освітньої парадигми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною основою упровадження компетентнісного підходу в освіті слугують наукові дослідження З. Бакум, Н. Бібік, Б. Гершунського, І. Гудзик, В. Бондаря, С. Бондар, В. Кальней, А. Маркова, Н. Матяш, А. Хуторського, Г. Селевко, А. Смятських, Т. Туркіна, К. Устемирова, Н. Шаметова, С. Шишова та ін. Однак, незважаючи на широкий загал досліджень цієї проблеми, вона є актуальною і на сьогодні.

Поняття текстотворчої компетентності тісно пов'язане з педагогічною творчістю В.О.Сухомлинського, який глибоко усвідомлював значення для молодого покоління саме словесної творчості, адже схвильоване слово, що виникає в учня / студента під впливом сильних естетичних переживань, перетворюється в духовне багатство особистості; воно слугує будівельним матеріалом, з якого учень / студент створює щось нове, за допомогою чого самостверджується, висловлює себе.

Мета статті полягає у виділенні методичних засад спадщини вченого щодо формування текстотворчої компетентності майбутнього фахівця для початкової школи, визначенні концептуальних положень фахової, філологічної підготовки студентів у руслі розвитку усного й писемного мовлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Контекстуальний аналіз різних

науково-педагогічних джерел щодо тлумачення поняття «компетенція» і «компетентність» дає можливість зупинитися на такій семантизації: «компетенція» – це наперед задані вимоги до освітньої підготовки (сукупності знань, способів діяльності, досвіду, якостей особистості), а «компетентність» – це комплексна якість особистості, яка забезпечує ефективне функціонування суб'єкта у визначеній діяльності та залежить від необхідних для цього компетенцій.

Варто підкреслити, що в державних вимогах до навчальних досягнень учнів зроблено акцент на застосування загальнонавчальних, мовних, мовленнєвих і соціокультурних знань, умінь і навичок у мовленнєвій практиці з метою розв'язання комунікативних завдань, адаптації школярів до соціального середовища, що забезпечується текстотворчою діяльністю. Її успішність зумовлена рівнем сформованості текстотворчої компетентності, насамперед на початковому етапі навчання, де в учнів формуються пропедевтичні знання про текст і текстотворчі вміння.

Ми розглядаємо *текстотворчу компетентність* як набуті у процесі навчання знання, уміння, навички, досвід текстотворчої діяльності – первинної (відтворення готових текстів, створення власних і редагування їх) і вторинної (сприймання, інтерпретування, розуміння текстів), а також досвід емоційно-ціннісного ставлення до процесу і результату текстотворення. Текстотворча компетентність містить комплекс знань про текст як форму комунікації, а також сукупність інтегрованих лінгвальних та позалінгвальних знань, комунікативних умінь і навичок особистості, необхідних для текстотворчої діяльності [1].

У вказаному контексті слід звернутися до творчих доробків В. Сухомлинського, його досвіду «словотворчості», адже робота над словом завжди була в центрі уваги його педагогічної діяльності: «Слово ставало в моїх руках знаряддям, за допомогою якого я відкривав дітям очі на багатство навколишнього світу. Відчуваючи, переживаючи красу побаченого й почутого, діти сприймали найтонші відтінки слова, і через слово краса входила в їх душу» [5, с. 216].

В. О. Сухомлинський надавав виняткового значення вмінню висловлювати власну думку: «...уміння творити словом, втілювати в художній образ свої думки, почуття, переживання потрібне не тільки письменникові, а й кожній культурній людині. Чим більш розвинуте це уміння, тим вища естетична і загальна культура людини, тонші її почуття, глибші переживання, яскравіше естетичне сприйняття нових художніх цінностей» [4, с. 403].

Ми погоджуємося з думкою В. О. Сухомлинського, що джерелом збагачення мовлення учнів виражальними засобами мови є художні тексти різних жанрів. Вдумливе читання їх і спостереження за використаними автором яскравими, образними словами і висловами допоможе учням збагнути їхню роль у творах і стане зразком правильного та доречного використання у власних творчих роботах. У цьому контексті слухними є міркування Василя Александровича про те, що «чим глибше людина пізнає тонкощі рідної мови, тим тонше у неї відчуття гри відтінків рідного слова, ... тим активніше сприймає серце красу слова» [5, с. 215].

Тому майбутні фахівці для початкової школи, створюючи власний текст, оволодівають навичками роботи з найважливішими мовними одиницями, власне текстами, оскільки саме вони виконують специфічні комунікативні завдання у структурі соціальної комунікації. Зазначимо, що в такому випадку поняття спілкування розглядається не тільки як засіб комунікації між окремими особами, а і як «засіб внутрішньої еволюції суспільства як цілого, як процес, за допомогою якого тільки й може відбуватися розвиток суспільства, тому що цей розвиток передбачає постійну динамічну взаємодію суспільства й особи» [2, с. 12]. Це важливо усвідомлювати, оскільки саме сприймання, інтерпретація в процесі спілкування визначає релевантність критеріїв оцінки взаєморозуміння людей у різноманітних ситуаціях. Від ступеня цього взаєморозуміння залежить ефективність спільної матеріально-технічної діяльності членів суспільства, адекватність адміністративних, ідеологічних, політичних рішень, що схвалюються на різних рівнях соціальної організації суспільства і на текстовому зокрема. Майбутній фахівець має бути обізнаним із професійно орієнтованими висловлюваннями. Особливої уваги потребує робота з фаховими текстами, вона сприяє оволодінню професійно важливими знаннями, уміннями, навичками. Наприклад:

- Відредагувати речення, усунувши невинуваті повтори (тавтологію) та вживання зайвих слів (плеоназмів).

У Павлівській школі вчитель Василь Сухомлинський спочатку вчив історію, суспільствознавство, українську мову й літературу у старших класах. В. Сухомлинський мав саму велику силу волі, розрізнявся поміркованістю, суперскромністю, суперпрацездатністю (вставав щодня в чотири години ранку й писав власні твори до восьмої), людськістю. В. Сухомлинський вивчав іноземні мови, писав і говорив на німецькій, чеській, польській мові. Написав більше трьохсотень наукових робіт, а також 32 книги. У серпні місяці 1975 року в газеті району «Ударний труд» були перші публікації його творів – стаття «Перед новим навчальним роком». Багато численну кількість уроків розказав учням в природі, бо вважав їх подорожею до джерел живої думки. Творчий доробок В. О. Сухомлинського справді вражаючий – близько 50 книги, 500 статті, майже 1500 оповідання і казок для дітей (числівники записати словами).

- Підготувати самопрезентацію «Учитель – особистість і фахівець» (на матеріалі досвіду В. О. Сухомлинського).

- Записати тези усного виступу «Зберігайте і виховуйте почуття успішної гідності учнів, давайте їм радість успіху в розумовій праці» (В. О. Сухомлинський).

- Перечитайте «Притчу про мудрого вчителя» В. О. Сухомлинського. Створіть твір-міркування «Кого ми можемо назвати справжнім учителем?».

З текстотворчою діяльністю пов'язана і наукова робота студентів, яка реалізує прагнення майбутніх фахівців зробити свій внесок у розв'язання соціальних і загальнонаціональних проблем. Окрім того, вона є споріднена з пізнавальною й особистісною мотивацією, яка проявляється у прагненні до пізнання і створення чогось нового; у бажанні зрозуміти якість явище самостійно, зацікавити ним інших; створює інтерес до конкретного питання в науці; викликає бажання принести користь своїм відкриттям людству, залишити «слід в історії» завдяки публікації своєї роботи; отримати наукові звання; сприяє самореалізації і здійсненню творчого пошуку, самоствердженню у зв'язку з престижністю наукової роботи в суспільстві. Така робота спирається на роботу з текстом. Це інформаційний пошук, теоретичний аналіз та експеримент. Результати можуть бути представлені текстами у формі оглядових, теоретичних і експериментальних наукових статей, бібліографічних і реферативних оглядів, анотацій, які допомагають студентові усвідомити і конкретизувати інформаційний запит, зробити продуктивним не лише сам

науковий пошук, але і його мовленнєве втілення – текст.

Василь Олександрович образно називає рідну мову «невмирущим джерелом», з якого дитина черпає перші уявлення про навколишнє, про своє село чи місто, про весь край, а слово рідної мови видатний педагог порівнює з неповторним ароматом квітки. Тому важливе місце в контексті фахової підготовки є інтеграція змістового і методичного компонентів текстів В. О. Сухомлинського, наприклад:

Прочитайте подане висловлювання. З'ясуйте зміст прочитаного, сформулюйте тезу.

Працю вчителя ні з чим не можна ні порівняти, ні зіставити. Ткач уже через годину бачить плоди своїх турбот. Сталевар через кілька годин радіє з вогненного потоку металу – це вершина його мрії; орач, сіяч, хлібороб через кілька місяців милується колосками і жменюю зерна, вирощеного на полі... А вчительві треба працювати роки і роки, щоб побачити предмет свого творіння; буває минають десятиріччя, і ледве-ледве починає позначатися те, що ти замислив; нікого так часто не відвідує почуття незадоволення, як учителя; ні в якому ділі помилки і невдачі не приведуть до таких тяжких наслідків, як в учительському. Учитель зобов'язаний перед суспільством, перед твоїми батьками працювати тільки добре; кожна крихта твоєї людської краси – це його безсонні ночі, сивина, неповоротні хвилини його особистого щастя – так, учителіві часто буває ніколи подумати про себе, бо він змушений думати про інших, і це для нього не самопожертва, не покірливе підкорення долі, а справжнє щастя особистого життя (В. О. Сухомлинський).

Отже, вправне мовлення забезпечується системою комунікативно-фахових вправ, що підкріплює мотив вибору професії. З огляду на це, проектування позитивної професійної мотивації є передумовою професійно спрямованої навчальної діяльності студентів. Опанування студентами педагогічного коледжу української мови на рівні професії сприяє поступовому долученню їх до кола професійних інтересів, якому притаманна своя мова спілкування. Адже професійна мова є критерієм і престижем професійної компетентності, формує тематику мовлення та ракурс сприйняття інших галузей знань.

Основною структурною одиницею комунікації у вивченні філологічних дисциплін студентами педагогічного коледжу є текст, а саме навчальний текст. Водночас навчання студентів спрямовується на опанування основних характеристик тексту (навчального тексту) як комунікативного цілого, що слугує

засобом і формою мовного вираження і закріплення інформації, яка передається через комунікативний акт.

Г. Зоммер під терміном «навчальний текст» розуміє текст, який використовується з навчальною метою. На думку вченого, роль основного повинен відігравати дидактичний критерій, а не лінгвістичний. Основним дидактичним критерієм навчального тексту Г. Зоммер вважає його функцію, що виявляється в породженні нових усних чи письмових текстів [3, с. 223–228].

Навчальні тексти слугують меті навчання, яка детермінує зміст, структуру, композицію і стиль тексту. Навчальні тексти (первинні чи вторинні) фіксують уже ту систему знань, що склалася, загальноприйнятні поняття й закони конкретної науки. Саме цим визначається ясність, доступність, чіткість, прозорість їхнього викладу.

Навчальний текст має специфічні (властиві тільки йому) функції: інформаційну (основною функцією навчального тексту є передавання наукової інформації у стислому і систематизованому вигляді); активізаційну (навчальний текст активізує логічне мислення тих, хто навчається).

У цьому контексті актуальними є педагогічні погляди й ідеї Василя Сухомлинського щодо висловлювань українською мовою. Він писав, що рідна мова – це «безцінне духовне багатство, в якому народ живе, передає з покоління в покоління свою мудрість і славу, культуру і традиції» [5, с. 215].

В. О. Сухомлинський наголошував: творчості треба вчити, в основу системи навчання, вважає він, треба покласти живе слово і творчість учня / студента, не повторення чужих думок, а творення власних. Водночас індивідуальному процесу творчості має передувати наслідування дій педагога, відпрацювання точності й доречності у доборі слів, іншого матеріалу, який буде потрібний учневі / студентові для творчості. Видатний педагог усвідомлював, що комунікативна лінія є провідною в навчанні української мови. Тому важливість обізнаності з основними засадами тексту та його категорій, уміння вільно орієнтуватися в текстах різної стильової та часової приналежності, оперувати різними лексичними шарами на сьогодинньому етапі розвитку суспільства не викликає сумнівів. Наприклад, пропонуємо вправи і завдання для реалізації цих ідей:

1. Дібрати й записати 3-4 аргументи, щоб підтвердити такі думки В. О. Сухомлинського: Життя слова – це царство думки.

Педагог – друг, товариш своїх вихованців.

Урок – основна ділянка навчально-виховного процесу.

У кожного повинно бути бажання стати кращим.

Навчаючись учи!

1. Розташувати частини тексту в такій послідовності, яка б найбільше сприяла розкриттю його теми й головної думки. Дібрати заголовки, визначити тему й жанр тексту.

Розроблена Сухомлинським система занять передбачала розвиток творчої думки. Чільне місце в ній відводилося самостійному складанню казок, маленьких творів, доповідей, математичних задач, вивченню окремих тем. Домашні завдання педагог вважав необхідними, але часу на них має витрачатися менше, ніж на дозвілля учня.

Улюблений предмет та вчитель, який його читає, має бути в кожного учня, зазначав Василь Сухомлинський. З цього предмета він краще за інших вчиться, читає додаткову літературу чи отримує окремі завдання від учителя. Це розвиває інтерес до знань, таланти, створює інтелектуальний фон класу. Книга й робота з нею – найнеобхідніше в учінні. Дітей треба навчати вибирати книгу, читати й перечитувати її. Читання – це віконце, крізь яке діти бачать і пізнають себе. Найрадіснішим у школі Василя Сухомлинського було свято книги.

Усі праці Василя Сухомлинського пройняті гуманним ставленням до дитини, пошаною до її особистості, розумінням її інтересів, почуттів, позиції.

Василь Сухомлинський запропонував чимало оригінальних методів, прийомів, форм навчання та виховання, спрямованих на розвиток творчих, розумових та фізичних здібностей. Зокрема, впровадив у практику «уроки мислення» серед природи, які проходили в атмосфері співробітництва й творчості. Ці уроки він називав подорожами до джерела живої думки. Прагнення зрозуміти побачене спонукало встановлювати причинно – наслідкові зв'язки, пробуджуючи дитячу думку.

Як елемент розумової культури, який має розвивальне значення, Василь Сухомлинський розглядав шахи. На його переконання, треба зацікавити дітей грою в шахи, вводити її в життя школи (З інтернетних джерел).

Висновки і перспективи подальших розвідок напреду. Підсумовуючи сказане вище, варто підкреслити, що педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського переконує нас у тому, що правильно організована текстотворча діяльність забезпечує постійний розвиток і становлення особистості майбутнього фахівця, створюються умови для набуття досвіду взаємодії і стосунків з навколишнім середовищем.

Робота з текстами в ході вивчення

дисциплін філологічного спрямування є провідною і передбачає ефективне діяльнісне особистісно орієнтоване навчання студентів, зумовлене професійними потребами: тексти використовуються в навчальному процесі як засіб виявлення й оцінки якості засвоєння знань. Основною формою комунікації в актах дидактичної взаємодії є навчальний текст, який дає можливість систематизувати основні методи і прийоми роботи над формуванням умінь майбутніх учителів початкової школи створювати, трансформувати, виголошувати різні типи навчальних текстів під час навчання української мови в початковій школі, що в цілому є показником їхньої професійної компетентності.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Грона Н. В. Підготовка студентів педагогічних коледжів до формування у молодших школярів текстотворчих умінь: монографія / Н. В. Грона. – Ніжин : ПП Лисенко М. М., 2017. – 592 с.

2. Желанова В. В. Контекстне навчання майбутнього вчителя початкових класів: теорія і технологія: монографія / В. В. Желанова; ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Луганськ: Вид-во «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. – 482 с.

3. Зоммер Г. Типы письменных учебных текстов для развития говорения и письма / Г. Зоммер // Вопросы лингвистики и лингводидактики. Материалы конференции МАПРЯЛ, Краков 23-24 апреля, 1996. – Краков. – С. 223–228.

4. Сухомлинський В. О. Естетичне сприйняття і естетична творчість / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5 т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 4. – С. 396–404.

5. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5 т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 3. – С. 7–279.

REFERENCES

1. Grona, N. V. (2017). *Pidgotovka studentiv pedagogichnih koledziv do formuvanny u molodchih hkolyriv tekstotvorchih umin*. [Training of students of pedagogical colleges for formation of text-creating skills among junior pupils]: monograph. Nizhyn.

2. Zhelanova, V. V. (2013). *Kontekstne navchanny maybutnogo vchitely pochatkovih klasiv*. [Contextual education of the future teacher of elementary classes: theory and technology]: monograph Lugansk.

3. Sommer, D. (1996). *Typy pismennih uchebnyh tekstov dly razvityi govoreny i pisma*. [Types of Written Textbooks for the Development of Speaking and Writing]. Krakow.

4. Sukhomlinsky, V. O. (1997). *Estetichne spryinytty I estetichna tvorchist*. [Aesthetic perception and aesthetic creativity]. Kyiv.

5. Sukhomlinsky, V. O. (1977). *Serdze viddau ditym*. [I give my heart to children]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ГРОНА Наталія Вікторівна – доктор педагогічних наук, викладач вищої категорії, викладач-методист Прилуцького гуманітарно-педагогічного коледжу ім. І. Я. Франка.

Наукові інтереси: методика навчання української мови у вищій школі, проблема формування текстотворчих умінь студентів закладів вищої освіти.

INFORMATION ABOUT AUTHORS

HRONA Natalia Victorivna – is a Doctor of Pedagogical Sciences, a Teacher of the Highest Category, a Teacher-Methodologist of Prylucky Humanitarian and Pedagogical College named after. I. Ya Franko.

Circle of scientific interests: methodology of teaching the Ukrainian language in higher education, the problem of the formation of text-making skills of students of institutions of higher education.

Дата надходження рукопису 06. 09. 2018 р.

Рецензент – д. п. н., професор В. В. Радул

УДК 37(09) Сухомлинський

БЕЗНОСЮК Олександр Олександрович – кандидат педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та психології Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка
e-mail: alexbeznosyuk57@gmail.com

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Якісно нового теоретичного та методичного забезпечення студентської науково-дослідної діяльності в умовах вищого педагогічного навчального закладу вимагає зростання вимог до професійної підготовки вчителя. Успішне оволодіння навичками педагогічного дослідження бакалаврами, спеціалістами та магістрами допоможе їм органічно включитися в педагогічну діяльність і відразу розпочати практичне застосування наукових знань у школі. У зв'язку з цим до навчальних планів вищих педагогічних закладів освіти України включено спеціальні навчальні дисципліни з основ педагогічного дослідження, введено елементи наукової педагогічної творчості у фундаментальні, професійно-орієнтовані та спеціальні дисципліни.

В епоху активного впровадження в практику виховання та навчання новітніх технологій напрацювання з науково-педагогічних досліджень, яку активно розвивав та впроваджував В. Сухомлинський, є неоціненним багатством.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спадщина українського педагога Василя Сухомлинського привертала і все більше привертає до себе увагу не одного покоління науковців педагогів. Ідеї В. О. Сухомлинського були проаналізовані в наукових працях дослідників: М. Антонця, Р. Атаяна, М. Біблюка, М. Богуславського, Л. Бондар, А. Борисовського, І. Буєвої, Д. Вайса, І. Валєєвої, В. Вітки, Г. Волкова, Е. Гартманн, Е. Гудмана, Н. Дічек,

М. Дмитрієва, І. Зязюна, Г. Калмикова, Л. Кац, А. Кокерілля, В. Кузя, С. Лакшина, Л. Мілкова, М. Мухіна, О. Петренко, А. Петрікаша, Ю. Полціна, В. Риндак, О. Савченко, М. Сметанського, А. Суйямі, О. Сухомлинської, С. Тодорова, І.Трайер, Х. Франгоса, В. Хайруліної, М. Ціанзі, Р. Штайник, М. Ярмаченка. Однак, не дивлячись на великий інтерес педагогічної громадськості до ідей педагога-новатора та на широке коло науковців, які запроваджували ті чи інші аспекти педагогічного спадку В. Сухомлинського, наукові дослідження залишаються ще мало дослідженими через відсутність належної популяризації його наукових праць, навіть автореферат дисертаційного дослідження недосяжний для багатьох науковців.

Мета статті – проаналізувати наукові здобутки Василя Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу дослідження. Значний внесок у розвиток науки про школу зробив видатний український педагог Василь Олександрович Сухомлинський, 100 – річчя якого будемо відмічати восени 2018 року. В усіх педагогічних і публіцистичних роботах та й у самій педагогічній діяльності Василя Олександровича червоною ниткою проходить ідея творчого дослідження.

У багатьох своїх працях він відзначає, що педагогічна діяльність неможлива без елементу дослідження, бо вже за своєю логікою та філософською основою вона має творчий характер. На думку відомого педагога, кожна людська індивідуальність, з якою має